

valamint Lugoson (65 ezer forint adományozásával) és Oravicán (amit 32 ezer forinttal támogatott), de jelentős adományokkal támogatta az iskolanövérsek verseci és szegedi intézményeit is. Főpásztorsága alatt a püspökség területén tizenkilenc új plébániát szervezett. Köztük Kisszentpéteren 1862-ben, Gyula-Varsádon 1865-ben, Kunágotán 1866-ban, Ürményházán 1868-ban, Nádorhegyen 1880-ban, Aracson 1881-ben, Józseffalván 1888-ban.

Bonnaznak a karitatív tevékenység iránti elkötelezettsége végrendeletében is tetten érhető. Egy katolikus egyetem megszervezésére 100 ezer forintot hagyott, Szegeden egy templom építésére ugyan csak 100 ezer forintot, míg Aradon egy templom és egy paplak építésére 40 ezer forintot. A temesvári székesegyháznak 50 ezer, a szegény iskolanövérsek temesvári központi rendházának 20 ezer, a szegedi katolikus tanítóképző intézetnek 20 ezer, a temesvári szemináriumi templomnak 15 ezer forintot hagyott hátra. De pénz hagyott a makói kórházra, a váci siketnéma intézetre, a Szent István Társulatra, a Szent László Társulatra és több újabb építésű templomra (például a lippai vagy a dettai) is.

Bonnaz Sándor az 1860-as évek végétől súlyos idegbetegségben szenvedett. Ennek hatására 1873-ban elhatározta, hogy püspöki helynököt nevez ki maga mellé, aki fölszentelt püspökként segítségére lehet az egyházmegye kormányzásában. Ezért 1874 áprilisában püspökké szentelték Németh Józsefet, aki 1884. február 17-től – a püspöki vagyron kezelésének kivételével – minden főpásztori jogot elnyert. Bonnaz betegsége miatt a nyarakat a máriaradnai ferences kolostorban töltötte, 1878-tól pedig a Krassó megyei Franzdorf plébániáján. 1888 őszén súlyos, ágyban fekvő beteg lett. 1889. augusztus 9-én hunyt el a temesvári püspöki palotában. 1889. augusztus 12-én helyezték örök nyugalomra a temesvári székesegyház kriptájában, a temetési szertartást Schlauch Lőrinc nagyváradi püspök végezte.

Felhasznált irodalom: *Juhász, Koloman – Schicht, Adam:* Das Bistum Timișoara-Temesvár. Vergangenheit und Gegenwart. Temesvár, 1934.; *Kováts Sándor:* A csanádi papnevelde története. Temesvár, 1908.; Magyar Katolikus Lexikon. 1. köt. Főszerk. Diós János, szerk. Viczián János. Bp., 1993. 924–925.; *Miklós Péter:* Püspökéletrajzok a 19. századi csanádi egyházmegyéből. Deliberationes, 2012. 1. sz. 135–147.; *Szekrényi Lajos:* Bonnaz Sándor csanádi püspök. Katholikus Szemle, 1890. 2. sz. 161–184.

Miklós Péter

Emlékezés a százhetvenöt éve született gróf Zichy Jenőre

Gróf Zichy Jenő, aki mint belső titkos tanácsos, főrendi házi tag, császári és királyi kamarás, országgyűlési képviselő, politikus, az MTA tiszteletbeli tagja és *Ázsia-kutató* is szerepel a lexikonokban, alighanem utolsóként említett tevékenysége által érdemelte ki leginkább az utókor jó emlékezetét.

A Zichy-család, amelynek fiaként százhetvenöt évvel ezelőtt, 1837. július 5-én a Fejér megyei Sárszentmihályon (ma is álló kastélyukban) megszületett, nem csupán az egyik legrégebbi, de az egyik leggazdagabb magyar történelmi családnak is számított. Kiterjedt birtokaik voltak Fejér megyén túl Pest, Somogy és Zala területén, de még Erdélyben is. E birtokokat, s a grófi címet a török elleni harcokban bizonyított vitézségükért kapták a Zichy-ősök, akik fontos szereplői voltak a magyar történelemnek. Meg – tegyük hozzá – a politikai, művészeti és tudományos életnek, hiszen miniszterek, írók, festők és főpapok is kerültek ki soraikból. És Ázsia-kutató is, gróf Zichy Ödön politikus és Odescalchi Paulina fia, Jenő személyében. Középiskolai tanulmányait a közeli megyeszékhelyen, Székesfehérvárott végezte, az ezt követő jogi stúdiumokat pedig különböző németországi egyetemeken.

Aztán húszéves korában Széchenyi István fiaival tapasztalatszerzés céljából turistautat tett a Balkánon. Három év múlva, 1860-ban pedig, mint Fejér megye főszolgabírája, közeleti pályafutását is megkezdte. A következő évtől – kisebb megszakításokkal – különböző választókerületekben volt országgyűlési képviselő. Így 1861-ben és 1965–78 között a bodajki választókerület országgyűlési képviselője, míg 1879-től székesfehérvári, 1884-től Budapest belvárosi, 1887-től bobrói, 1896-tól ipolysági, 1901-től ismét székesfehérvári képviselő a parlamentben. 1865-től a Deák-párt politikusa. 1870-től párton kívüli, majd a Szabadelvű Párt tagja, s 1903-tól egészen haláláig ismét párton kívüli politikus.

Közben, 1866-ban ismét külföldi tanulmányutakon vett részt, Angliában a vízépítést, Hollandiában az öntözési és lecsapolási munkákat tanulmányozta. A hetvenes években ügyvédi vizsgát tett, figyelmét azonban sokkal inkább a közgazdasági és iparügyek kötötték le. Szorgalmazta az Alföld csatornázását, 1890-ben a Ferenc-csatorna kormánybiztosává nevezték ki. Az ipar fejlesztésének elősegítésére több kiállítást is szervezett, 1881-ben az Országos Iparegyesület elnökévé választották. Kezdeményező készségére példa, hogy a szívéhez oly közel álló Székesfehérváron indítványozta Vörösmarty Mihály szobrának felállítását, meg az állandó színház felépítését. Mindkettő meg is valósult. Az iparoktatás fejlesztése terén ugyancsak eredményes munkát végzett. Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter felkérésére 86 városban szervezte meg az alapfokú ipariskolákat.

Mindezeket gróf Zichy Jenő pályaképeinek teljesebb megismerése céljából említettük meg. Hiszen – mint fentebb már utaltunk rá – Ázsiába vezetett három expedíciója számít élete legmaradandóbb és legnagyobb teljesítményeinek. Hogy „előéletének” most vázolt, részben politikai, részben iparpolitikai hangsúlyokat kapott alakulását követően mi készítette a jelentős, részben saját vagyonából finanszírozott keleti expedícióira? E jogosnak látszó kérdésre a válasz alapvetően családtörténeti kutatásaiban rejlik. Ugyanis a Zichy-ösök származási helyének kinyomozását tűzte ki utazásai céljául, összekötve ezt egy még nagyobb feladattal, hogy nyomába eredjen a magyarok eredetének. Hogy felkutassa a magyarság őshazáját.

Mielőtt sorra vennénk a három keleti útját, említsük meg, hogy az ismeretlen és távoli tájak kutatása egészséges, edzett, a megpróbáltatásokat jól tűrő, s ha nem is feltétlenül fiatal, de lehetőleg még nem idős, mindenképpen aktív és kezdeményező résztvevőket igényelt. Ezzel szemben Zichy Jenő első tudományos expedícióját 58 éves korában, 1895-ben (az indulás napja április 30), a másik kettőt meg ennél is idősebb korában valósította meg.

Az első, több hónapos kutatóútjának nem csupán tervezője, de szervezője, vezetője és mecénása is volt. Úti célja a Nyugat-Kaukázus, mivel az ott élő népek körében kívánt nyelvi, néprajzi és történelmi kutatásokat végezni. Ennek megfelelően alakította ki expedíciója személyi összetételét. Útitársai Szentkatolnai Bálint Gábor nyelvész, Csellingerian Jakab orosz-örmény tolmács, Roslapil Károly erdész, Szádeczky-Kardoss Lajos történész, Wosinszky Mór régész, valamint Karl Wutke müncheni festőművész. Zichyék fő bázisa Déchy Mór, a jeles utazó odesszai otthona volt. Hajóra szállva, a Krim-félsziget kikötőinek érintésével jutottak el az Azovi-tengerre, majd Novorosszjszkban szálltak partra. Itt a Nyugat-Kaukázus etnikailag vegyes lakosságú területein – Zichy feltevése szerint – olyan népek élhettek ebben az időben, akiknek ősei kapcsolatban állhattak a vándorló magyarsággal.

Mellszobra a székesfehérvári Zichy-ligetben

Erről az expedícióról néhány tanulmány ugyan készült, s az útról küldött kisebb beszámolóik is megjelentek (főleg a Budapesti Hírlapban) de a Zichy Jenő elképzelése szerinti részletes, naplószerű leírás nem. Amint erről Szádeczky-Kardoss Lajos, az expedíció „krónikása” 1915-ben lejegyezte: „*Tanulmányutunk tudományos eredményeiről rendszeres beszámolás nem történt, mert munkálataink kiadása olyan feltételekhez kötött, melynek teljesítése tudományos meggyőződésünkkel ellenkezett [...] azóta közel húsz esztendő telt el.*” Szádeczky azonban útinaplóját gyorsírással szorgalmasan írogatta, ennek megfejtése és ezt követő kiadása azonban egyre késett. Az általa 1915-ben említett húsz évnél sokkal több is eltelt úgy, hogy az ügyben semmi sem történt. Csak nemrég, már a mi időnkben, Schelken Pálma kitartó munkájának eredményeként készült el Szádeczky útinaplójának „megfejtése”, s ennek nyomán 12 éve jelentette meg azt a Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Zichy-expedíció Kaukázus, Közép-Ázsia, 1895. Szádeczky-Kardoss Lajos útinaplója (Bp., 2000) címmel. Schelken Pálma az útinapló elé írt bevezetőjét az alábbi sorokkal zárta: „Meg-

győződés, hogy Zichy expedíciójával felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tett a magyar keletkutatásnak, annak valamennyi ágát (néprajz, nyelvészet, régészet, eredet, stb.) tekintve.”

Zichy második tudományos expedíciójára már a következő év, 1896 nyarán sor került. Ezúttal a Kaukázus déli oldalának völgyei következtek, az itt élő népek körében végezték kutatásaikat, majd vándorlásaik során Dél-Oroszországon át eljutottak a Turán-alföldre is, ahol felkeresték Turkesztán két ősi kulturális központját, Buharát és Szamarkandot. Ásatásokat ezúttal sem végeztek, s miként az előző évben is, a hangsúlyt az anyaggyűjtésre fektették.

A két expedíció révén felgyűlt régészeti leleteket Pósta Béla, a néprajzi anyagot pedig Jankó János, e szakterületek elismert szakemberei rendszereztek, majd dolgozták fel. Tudományos eredményeiket két kötetben, magyarul és franciául is kiadták. Tegyük hozzá, hogy az expedíciók megítélése sem a hazai közéletben, sem szakmai körökben nem volt egységes. Míg előbbi elismeréssel övezte Zichy és társai kutatóútjait, utóbbi – Hermann Ottóval az élen – egyáltalán nem fukarkodott a bírálatokkal.

E bírálatokat megszívlevél, a korábbiaknál alaposabb felkészülés után került sor 1897-98-ban Zichy Jenő legjelentősebb, harmadik tudományos expedíciójára. Útitársai ezúttal Pósta Béla régész, Jankó János néprajzkutató, Pápay József nyelvész, Csiki Ernő zoológus, Lehoczky Andás állatpreparátor és Roslapil Károly erdész voltak. Elsődleges céljukról Zichy így írt egyik beszámolójában: „*Alapos volt a remény, hogy ha mindjárt a tizenkettedik órában érkezünk is, etnographiai és nyelvészeti kutatások segítségével sikerülhet a népelet és lélek oly ősi megnyilvánulásait felfedeznünk, melyek a mi ősmúltunk egyik-másik homályára fényt deríthetnek.*”

Az expedíció a magyarság oroszföldi vándorlásainak nyomait is kutatni akarta, mégpedig az itteni múzeumok népvándorlás kori gyűjteményeinek átvizsgálása, s a hazai leletekkel történő összehasonlítására kapcsán is. A feladatok sokfélesége és a kutatásra kijelölt területek egymástól való nagy távolsága nem tette lehetővé, hogy a résztvevők végig együtt utazzanak és munkájukat egyszerre, ugyanott végezzék. Ellenkezőleg. A résztvevők nem egyszerre és nem is ugyanazon az útvonalon indultak. Elsőként Jankó János kerekedett fel, hogy sorra látogassa az orosz múzeumokat. Majd csaknem két hónappal később Pósta Béla indult útra Varsó, Helsingfors, Szentpétervár, Tver, Moszkva, Kijev, Odessza és Kercs régészeti anyagait vonva be vizsgálatainak körébe. Az összes résztvevő első összejövetelére 1898. április 1-jén került sor Tbiliszi (az akkori Tiflisz) falai között. Miután kutatási programjukat egyeztetették, a csoport tagjai együtt maradva, a Kura folyó völgyét övező hegyek sziklabarlangjait keresték fel, később lépteiket Baku felé irányították. Egyedül a nyelvész Pápay József vált külön a többiekől, aki a Volga-parti Kazanyba utazott, majd a csuvasok és baskírok közé ment, mert nyelvi összehasonlító feladatai ide szőlították.

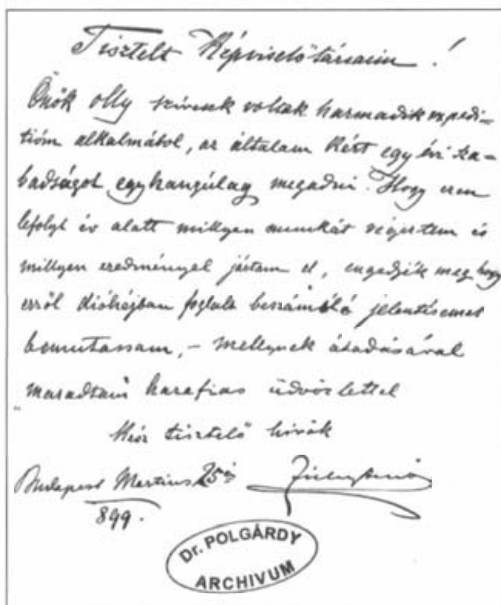
Második összejövetelük Kazanyban volt, ahová Zichyék a Volgán felfelé hajózva jutottak el. Miután lezajlottak a megbeszélések és tapasztalateserék, Pápay ismét különvált, s ezúttal az Ob torkolatvidékének élő északi osztjájokat kereste fel. Egy teljes évig élt körükben, ez alatt sikerült megfejtienie a még Reguly Antal által gyűjtött osztják szövegeket.

Jankó János a déli osztjájokat kereste fel, akik az Ob középső szakaszának mellékfolyói mentén éltek. A csoport többi tagjai egyelőre együtt maradtak, s az Iris folyón Omszkiig hajóztak, majd a szibériai vasúttal a Bajkál-tó partján fekvő Irkutszkba utaztak. Közben Pósta Béla is megvált a többiektől, Minuszinszk városától – az összegyűjtött régészeti anyaggal együtt – hazafelé vette az irányt.

Zichy és Csiki Ernő átkeltek a Bajkál-tavon és a Szelenga folyón egészen Novo Szeleginszkiig hajóztak. Majd előbb lóháton, később egy tevekaravánnal folytatták útjukat a mongol pusztákon és a Góbi sivatagon át Pekingig. A zoológus Csikinek ezen út során több ezer bogarat, rovarot sikerült begyűjtienie és preparálnia a Magyar Nemzeti Múzeum részére.

Zichynek szándékában állt Pekingben felkutatni azokat az Árpád-kori okiratokat, amelyeket – állítólag – még Batu kán csapatai hurcoltak el hazánkból. Ám egy időközben kitört palotaforradalom számításait keresztülhúzta, s kénytelenek voltak hajóra szállni és hazatérni. Így Zichy Tiflis, Kazán, Tobolszk, Omszk, Irkutszk, Urga és Peking főbb állomásokat érintve, kilenc hónapi utat követően Pekingből 1898. december 18-án tért haza.

A harmadik expedíció gyűjtési anyagát hatkötetes, impozáns kiadványban foglalták össze *Keleti kutatások a magyarság eredetének felderítése érdekében. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása* (I–VI. Bp., 1905.) címen, s ez tudományos körökben jelentős sikert aratott. Zichy Jenőt a Magyar Földrajzi Társaság 1898-ban, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1899-ben tiszteleti tagjává választotta. Mint parlamenti képviselő az országgyűlésnek megküldött jelentésében számolt be a távolléte alatt végzett munkájáról. A jelentést kísérő, 1899. március 25-én kelt levelét mellékeljük. Szövege – az eredeti írásmód szerint – a következő: „*Tisztelt Képviselőtársaim! Önök oly szivesek voltak harmadik*

expeditio alkalmából, az általam kért egy évi szabadságot egy hangúlag megadni. Hogy ezen lefolyt év alatt milyen munkát végeztem és milyen eredménnyel jártam el, engedjék meg, hogy erről dióhéjban foglalt beszámoló jelentésemet bemutassam, – mellynek átadásával maradtam hazafias üdvözlettel, Kész tisztelő hívük, Budapest, Martius 25-én, 1899. Zichy Jenő."

Gyűjteményeiből 1901-ben magánmúzeumot létesített, melyet végrendeletében Budapest székesfővárosra hagyott. (A kaukázusi és dél-szibériai régészeti gyűjtemény előbb 1916-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárába, onnan 1935-ben a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumba került, ahol ma is őrzik.)

Gróf Zichy Jenő, a jelentős Ázsia-utazó és kutató az ausztriai Meránban hunyt el 1906. december 26-án, temetése Budapesten, a Kerepesi úti temetőben volt.

Polgárdy Géza

150 éve született Pósta Béla régész

Pósta Béla régész, egyetemi tanár, az Erdélyi Múzeum Egyesület Érem- és Régiség-tárának igazgatója, százötven évvel ezelőtt, 1862. augusztus 25-én (más források szerint 22-én) született Kecskeméten. Ám ahhoz, hogy ez a rá emlékező írás most megszülessen, e kerek évfordulón túl, még két további körülmény is hozzájárult. Az egyik – miként gróf Zichy Jenőről írva már megemlítettük – Pósta Béla a jeles Ázsia-utazó második expedíciója során gyűjtött anyagának régészeti feldolgozója, harmadik útjának pedig aktív résztvevője, s a régészeti anyag leírója volt. A másik körülmény fájdalmas és elkésztítő, ugyanis Pósta halálát követően Kolozsvárott, a Házsongárdi temetőben a várostól díszsírhelyet kapott, amelyet barbár kezek a XX. század végén ledöntöttek és összetörtek. Semmi esetre sem vehetjük tudomásul, hogy Kolozsvárott, a Házsongárdi temetőben barbár kezek egyre-másra elpusztítsák a magyar múlt jeleseinek sírjait! A jelen írás vége felé látható fénykép most